

Bo‘Lajak O‘Qituvchilarda Kasbiy Fazilatlarini Shakllantirishning Pedagoglik Xususiyatlari

N. B. Ismatova

BuxDPI pedagogika kafedrası dotsenti Ibodullayeva Saboxat, BuxDPI MTPP yo‘nalishi 2 bosqich talabasi

Annotatsiya: O‘qituvchilik kasbiga qiziqishning rivojlanish mantig‘ini uning quyidagi harakat darajalari sifatida ifodalash mumkin: kasbiga nisbatan muxabbat-qiziqish - o‘qituvchilik kasbiga moyillik - kasbga qiziqish asosida. Kasbga bo‘lgan qiziqishning ushbu darajalarini tavsiflashga imkon beradigan sifatni rivojlantirish ko‘rsatkichlarini ta’kidlaydi. Bular kasbga qiziqishning namoyon bo‘lishi, uni tanlashga ongli motivatsiya, kasbning nufuzi, undan xabardorlik darajasi, nazariy bilimlar miqdori, amaliy ko‘nikmalar va ijobiy tajribaning mavjudligi, kasbiy faoliyatning o‘zini o‘zi baholashi. Bizning tadqiqotimiz uchun asosiy masala bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlash amaliyotini takomillashtirish, ularda kasbga qiziqishni rivojlantirish omillari, vositalari, shart-sharoitlari masalasidir. Ularni tahlil qilish, o‘qituvchilar malakasini oshirish amaliyotini rivojlantirishning asosiy tendentsiyalarini o‘rganish turli darajadagi ta’lim muassasalarini integratsiyalashuvi, ularning o‘zaro hamkorligi, yuqori sifatli kadrlar tayyorlash masalasida hamkorlik qilishning etakchi tendentsiyasi deb nomlashga asos beradigan mutaxassis.

Kalit so‘zlar: O‘qituvchi, pedagoglik xususiyati, motivatsiya, bilim, amaliyot.

Insonni shakllantirish muammosi nihoyatda murakkab va ko‘p qirralidir. Bu muammoning quyidagi jihatlari hozirgi zamon pedagogika fanida anchagina samarali tadqiq etilmoqda:

- pedagogik jarayon yo‘naltirilgan ta’lim-tarbiyaning istiqbolli modeli, kasbiy, ma’naviy-axloqiy shakllanganlikning nisbatan ideal holati kabi muammolar ustida tadqiqotlar amalga oshirilmoqda. Chunki bola xulqining u yoki bu darajadagi tavsifi, ularda shaxsiy sifatlar shakllanganligining mavjud darajasi aniqlanib, mo‘ljaldagi ideal darajasini loyihalashtirish nazarda tutiladi;
- ta’lim-tarbiyaning samarali vositalari, shakl, usullari tizimini yaratish; belgilangan maqsadga erishish uchun zarur bilimlarni tanlash va tadbirlar tizimini ishlab chiqish;
- shaxsda shakllantirish talab etiladigan zaruriy sifatlar, xulq-odatlarini shakllantirish jarayonining xususiyatlarini psixologik, pedagogik jihatdan o‘rganish;
- ta’lim-tarbiya jarayoniga jalb etiladigan bolalar tarkibining o‘ziga xos xususiyatlarini sotsiologik-psixologik jihatdan tahlil qilish;
- bolalarda ma’lum sifatlar va xususiyatlar shakllanganligini baholash mezonlari, ko‘rsatkichlarini ishlab chiqish;
- ta’lim-tarbiya jarayonining borishini nazorat qilishning samarali tizimini – ta’lim jarayoni monitoringini yaratish kabilar.

Yuqorida keltirilgan masalalardan har birining ko‘lamini aniqlash, ularni yaxlit bir tizimga birlashtirish – ta’lim-tarbiya ishlarini samarali boshqarish muammosi doirasida hal etiladi. Tarbiya jarayonini samarali boshqarishning mohiyati shundaki, tarbiyalashning qulay vosita va usullarini qo‘llash orqali mo‘ljallangan natijaga erishishdan iborat. Ta’lim-tarbiya ishlari muayyan izchillik asosida tizimli tashkil etilsagina ko‘zlangan natijaga erishish mumkin bo‘ladi. Bizning asosiy

g'oyamiz shundan iboratki, pedagogika o'quv yurtlarining talabalarida pedagog odobi fazilatlarini shakllantirish ta'lim-tarbiya jarayonining asosini tashkil etishi lozim. Kasbiy-axloqiy tarbiyani bunday tashkil etish talabalarda atrof-borliqqa tarbiyachiga xos faol hayotiy nuqtai nazar, namunali odob meyorlarini egallash ko'nikmasini shakllantiradi.

Kasbiy-axloqiy ta'lim-tarbiyani samarali tashkil etish uchun:

- 1) kasbiy-axloqiy shakllanganlikning talab etiladigan ideal holatini aniq tasvirlash, asoslab ifodalash;
- 2) talabalar kasbiy-axloqiy shakllanganlik darajasining mavjud holatini aniqlash;
- 3) mavjud holatni istalgan ideal sari o'zgartira oladigan aniq yo'llar, vositalar, ish usullari, shakllarini belgilash;
- 4) ta'lim-tarbiya ta'sirida vujudga keladigan o'zgarishlarni nazorat qilish, taqqoslash, zarur bo'lganda tuzatishlar kiritish lozim.

Shuning uchun ham ta'lim-tarbiya jarayonini samarali boshqarish muammoning uchta jihati: talabalarining kasbiy-axloqiy shakllanganlik darajasi qanday bo'lishi kerak?, mavjud holati qanday? degan savollarga javob topgan holda uni istalgan ideal tomon qanday o'zgartirish mumkinligiga e'tibor berishni talab etadi.

Kasbiy-axloqiy jihatdan shakllangan mutaxassis qanday bo'lishi kerak? degan savolga aniq, to'g'ri javob topish bu sohadagi ko'pgina muammolarning yechimini topishga yordam beradi. Darhaqiqat, kasbiy-axloqiy jihatdan shakllangan ideal mutaxassisning imkoniyatlari ma'lum darajada real yoki noreal, ko'p qirrali yoki bir yoqlama bo'lishi mumkin. Masalan, kasbiy-axloqiy jihatdan shakllangan mutaxassis ideali noreal, ya'ni, amalda erishib bo'lmaydigan darajada bo'lsa, nazariy jihatdan ta'limning samaradorlik darajasi yuqori bo'lmaydi. Chunki bunday yuqori ideal darajasiga sanoqli talabalargina erishishlari mumkin. Aksincha, ideal oddiy, soddalashtirilgan bo'lsa ko'pchilik talabalar bunga osongina, maxsus ta'lim-tarbiyaviy tadbirlarsiz ham erishishlari mumkin. Bunda samaradorlik birmuncha yuqori bo'ladi. Lekin uning ahamiyati nimada? Agar ideal mavhum bo'lsa, bo'lajak mutaxassisning xulqi, xatti-harakatlari uchun uning ta'siri kam bo'ladi. Agar kasbiy-axloqiy jihatdan shakllangan mutaxassis ideali bir yoqlama bo'lsa, unda bo'lajak mutaxassisda ayrim kasbiy sifatlar takomillashib, boshqalari rivojlanmay qolaveradi.

Ta'lim-tarbiya jarayonida kasbiy-axloqiy shakllangan mutaxassisning muayyan ko'nikma va malakalarini baholash mezonlarini ishlab chiqishga ehtiyoj tug'ilmoqda. Juda mavhum, noreal idealni amalda baholab bo'lmaydi va bu talabaning kasbiy-axloqiy darajasini obyektiv baholashni qiyinlashtiradi. Aksincha ideal aniq, real bo'lsa, talabaning kasbiy-axloqiy xatti-harakatlarini taqqoslash va obyektiv baholashga imkoniyat tug'iladi. Lekin bu yo'lda ham ayrim qiyinchiliklarga duch kelish mumkin. Bunda belgilangan mezon juda oddiy, yengil bo'lishi va talabada ayrim zarur sifatlar rivojlanmay, o'z holida qolishiga olib keladi.

Pedagog odobini shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish uchun mo'ljallangan ideal masalasi o'ta muhim bo'lganligi tufayli pedagog odobi fazilatlarini shakllanishining ideal modeli masalasini talabalarda tarbiyachi odobiga xos sifatlar misolida quyida batafsil ko'rib chiqamiz.

Pedagog odobi tarbiyalanuvchi hamda tarbiyachilarning o'zaro munosabatlarida namoyon bo'ladi. Bunday yondashuv bir qadar cheklangan nuqtai nazar ekanligini ta'kidlash lozim. Zero tarbiyachining kasbiy axloqi bolalar bilan muloqot jarayonidagina namoyon bo'lmaydi, balki uning butun faoliyati davomida birinchi darajali ehtiyoj sifatida ifodalanadi. Axloqiy tarbiya bilan pedagogik odob tarbiyasi o'rtasida murakkab aloqadorlik munosabatlari mavjud.

Bizning fikrimizcha, axloqiy ta'lim-tarbiyaning tarkibiy qismi sifatida pedagog odobi fazilatlarini shakllantirishda ikki yo'nalishdagi aloqador tushunchalarni tahlil qilish maqsadga muvofiqdir:

Jamiyatning tarbiyachi shaxsiga munosabati.

Tarbiyachi shaxsining jamiyatga munosabati.

Insonning insonga munosabati ikkinchi guruh aloqalar doirasiga kiradi. Kasbiy-axloqiy ta'lim-tarbiya jarayonida ular qisman qamrab olinadi, xolos.

Yuqorida bayon etilganlar pedagog odobi fazilatlarini shakllantirishni ta'lim-tarbiyaning alohida sohasi sifatida ajratishni taqozo qiladi. Ayniqsa, pedagogika o'quv yurtlari ta'lim tizimi uchun bu juda muhim, chunki tarbiyachilik kasbi uchun bolalar haqida g'amxo'rlik qilish pedagog odobining asosini tashkil qiladi.

Bu o'z navbatida ideal, kasb odobiga yo'naltirilgan ta'lim-tarbiyaning mazmuni qanday bo'lishi lozimligini aniqlashni talab etadi. Chunki ta'lim-tarbiya jarayoni bo'lajak o'qituvchilarda pedagog odobi fazilatlarini shakllantirishga yo'naltirilishi va o'quv jarayonining natijasi ideal bilan qiyoslanishi lozim.

Pedagog odobi fazilatlarini shakllantirish muammosini ishlab chiqish odoblilik namoyon bo'lishi talab etilgan muhitning barcha jihatlarini qamrab olishi zarur. Bunda har doim tarbiyachi odobi fazilatlarini shakllanishining ideal holatini tasvirlash kerak. Buning uchun kasb odobi fazilatlarining ideal modelini ishlab chiqish zarur. Faqat shundagina taklif qilinayotgan ideal ta'lim-tarbiya tizimining asosiy qismiga aylanadi.

Biz, avvalo, pedagog odobi fazilatlarini shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim-tarbiya tizimini ilmiy jihatdan asoslashni maqsadga muvofiq deb hisobladik:

Jamiyatning tarbiyachi shaxsiga munosabati - jamiyatda shaxsning kamol topishi va uning haq-huquqlari haqidagi tasavvurlari vositasida tarbiyalanuvchi odobini shakllantirishga xizmat qiladigan bilim va tushunchalar taqdim etiladi. Shaxsning haq-huquqlari tushunchasi adolat, tenglik, ozodlik, erkinlik, baxt-saodat tushunchalariga asoslanadi. Bu tushunchalar jamiyatda tarbiyachi odobining ijtimoiy, ma'naviy va huquqiy jihatlarini aniqlashga xizmat qiladi.

Har bir kasbning o'ziga xos xususiyati bilan bog'liq holda, xayrixohlik, yaxshilik qilish munosabatlari ham bir-biridan ajralib turadi. Masalan, bolalar bilan subyekt-subyekt munosabatga kirishiladigan pedagoglik kasbida xayrixohlik, bolalarga yaxshilik qilish munosabati muhim ahamiyat kasb etadi. Tarbiyachilik kasbi murabbiydan bolalarni jon dildan seva olish fazilatiga ega bo'lishni talab etadi.

Talabalar bilimiga e'tibor qaratish shuning uchun ham zarurki, pedagogika ta'lim yo'nalishlarida yaxshi o'qish bilimlar tizimini puxta o'zlashtirish-ularning ijtimoiy, kasbiy burchidir: bo'lajak o'qituvchi bilimlarni egallash faoliyati orqali jamiyat hayotida qatnasha boradi, bilim egallashdagi yutuqlari orqali jamiyat rivojiga o'z hissasini qo'shadi.

Yoshlar jamoasida o'zini erkin his etadigan, jamoaning teng huquqli a'zosi deb hisoblaydigan, uning fikr mulohazalari qadrlanishini biladigan talabalar ijtimoiy foydali ishlarni bajarishga darhol kirishadilar. Turli sabablarga ko'ra jamoaga kirisha olmagan talabalar bilan yakkama-yakka ishlashga to'g'ri keldi, bunday talabalarga qobiliyatiga qarab ular bajara oladigan topshiriqlarni berish foydalidir.

Bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy-axloqiy shakllantirishga qaratilgan ijtimoiy foydali ishlarni tashkil etishda yoshlarning qiziqish, ehtiyojlarini inobatga olish juda muhim. Anglab olingan ehtiyojlar kishini harakatga keltiruvchi kuch ekanligi fanda isbotlangan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. O'zbekiston Respublikasining saylangan Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24-yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasi. – O'zbekiston ovozi. – 2016. – 8 dekabr.
2. Ismatova N. B. et al. Innovative techniques and their importance in the learning process //The Second International Conference on Eurasian scientific development. – 2014. – С. 101-104.
3. Исмадова Н. Б. БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРНИ ИННОВАЦИОН ПЕДАГОГИК ФАОЛИЯТГА ТАЙЁРЛАШ ДАВР ТАЛАБИ //Scientific progress. – 2021. – Т. 1. – №. 5.

4. Хабибова Г. Г. Исмадова Н. Б. Социально-педагогическое исследование выявления уровня знаний об организаторских качествах педагогов профессиональных учреждений //Вопросы науки и образования. – 2021. – №. 12 (137). – С. 14-19.
5. Ismatova N. B. et al. Innovative techniques and their importance in the learning process //The Second International Conference on Eurasian scientific development. – 2014. – С. 101-104.
6. Жураев Б. Т. Деятельность педагога по гуманизации учебно-воспитательного процесса //Научные школы. Молодежь в науке и культуре XXI в.: материалы междунар. науч.-творч. форума. – 2017. – Т. 31.
7. Жураев Б. Т. Гуманизация дидактических отношений между учителем и учащимся в педагогических идеях Востока //VIII Лазаревские чтения" Лики традиционной культуры в современном культурном пространстве: ренессанс базовых ценностей?". – 2018. – С. 120-122.
8. Жураев Б. Т. Социально-духовное развитие студентов //Россия-Узбекистан. Международные образовательные и социально-культурные технологии: векторы развития. – 2019. – С. 22-23.